

На наше переконання, це занадто умоглядно-оптимістичний погляд: Польща 1918—1919 рр., попри розпливчасту федералістичну концепцію Ю. Пілсудського (яка, до речі, не брала до уваги справи Східної Галичини), сповідувала й послідовно реалізовувала політику доконаних фактів, обстоюючи своє “історичне право” на західноукраїнські землі. З погляду лідерів переможної Антанти, українці (підавстрійські й підросійські) перебували в таборі переможених та їхню долю можна було вирішувати на власний розсуд, не обов’язково дотримуючись декларованої засади права націй на самовизначення. Єдиний вихід полягав у розрахунку на власні сили й реалізації тієї ж переконливої політики доконаних фактів — зброєю відстоювати власну незалежність. Одначе асиметричність націотворчого розвитку українців Галичини й Наддніпрянщини не дозволила реалізувати “український проект” 1917—1920 рр.

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО. ВНУТРІШНЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА В ЗУНР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 р.

У передвоєнні роки західноукраїнське політичне керівництво передбачало можливість реалізації національної ідеї виключно в руслі конституційних реформ. Не маючи розробленого плану організації власної держави й виразної державницької ідеології, українські лідери з перших днів революції висували передусім національні гасла. Найширші верстви населення, вбачаючи основне зло в австро-польському пануванні, з ентузіазмом підтримали встановлення національної влади, не висуваючи вимог щодо негайних соціальних реформ. Перші прояви невдоволення населення діями влади стосувалися питань національно-державного устрою ЗУНР — зволікання з проголошенням злуки з УНР та продовження чинності австрійських законів²¹⁹.

Весною 1919 р. соціальна ситуація на території ЗУНР відчутно погіршилася — насувався голод, поширювалася епідемія тифу. Особливо загрозливе становище було в місцевостях, де проходила фронтова лінія Першої світової війни. Житло та господарська інфраструктура були там цілковито зруйновані, люди жили в землянках, не маючи матеріалів для відбудови осель²²⁰.

Ефективність функціонування інституцій влади утруднювали невизначеність статусу місцевих органів самоврядування, неузгодженість повнова-

²¹⁹ Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР... — С. 179—180.

²²⁰ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 163. — Арк. 4; ЦДАВО України. — Ф. 3982 (Державний Секретаріат внутрішніх справ ЗУНР). — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 6; Макаруч С. А. Українська Республіка галичан... — С. 133—139; Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.): Документи й матеріали / За ред. О. Ю. Карпенка. — Львів, 1957. — С. 117.

жень та дій місцевого цивільного та військового керівництва²²¹. Ситуацію затруднювали самочинні дії військових команд запілля ГА, які реквізували продовольчі запаси селян²²². Терпеливість населення починала сходити нанівець — воно почало скаржитися до Державного Секретаріату внутрішніх справ²²³.

Депутація громадян привезла до Станиславова “Звернення населення Зборівщини до Державного Секретаріату ЗУНР”, в якому, зокрема, повідомляла: “Стан апровізаційний околиці є прямо застрашуючий. Тут панує тільки нужда і голод. За ними, як невідступні товариші, — різні пошесті, котрі тисячами людей кладуть у могилу. Вправді високий Державний секретаріат внутрішніх справ видав в марті приказ до повітового комісаріату в Збаражі, що вся надвишка збіжжя зі Збараського повіту належить до повіту Зборівського, однак приказ сей не знайшов у Збараськім комісаріаті належного примінення і послуху. Збараський комісаріат, чи там харчовий уряд повітовий, волить робити гешефти, польні інтереси, чим прийти нам голодним бодай з малою поміччю”²²⁴. Конфлікти між населенням та адміністрацією мали непоодинокий характер. Найбільш відчутні зловживання траплялися під час розподілу нафтопродуктів та продовольства. Від чого страждали як національні меншини, так і місцеве українське населення²²⁵.

У середовищі цивільного керівництва ЗУНР—ЗОУНР звичним явищем стало хабарництво. Колишній член Української Центральної Ради єврейський діяч Соломон Гольдельман із цього приводу писав: “Ця корупція, яка деморалізує остаточно українську інтелігенцію, має джерелом низьку службу платню при великій дорожнечі життя, потім понизившися загальну моральну міць людности під час війни, пануючу тут австрійську систему перепусток і намальовану вище господарську політику. Ані проїхати за пару кілометрів куди-небудь, ані перевезти щось без перепустки не можна. А без хабару перепустки не одержує ніхто, а особливо Жиди. А що тут робиться з закордонними пашпортами, то це щось вже жахливе: найдрібніша урядовка, що має занести нас в реєстр, вимагає 200—300 корон, і платять. Плачуть, а дають. А чим вище ранг урядовий, тим дорожче. Без пашпорту не попадеш за кордон, не будеш мати чим торгувати, а значить: заробляти. В країні ніяких товарів нема, виробництво стоїть, лише привозним і ган-

²²¹ Павлишин О. Організація цивільної влади... — С. 153; Чайковський А. Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 до 13 травня 1919. — Львів, 1930. — С. 54—55.

²²² ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 8; Макарчук С. А. Українська Республіка галичан... — С. 145—146; Чайковський А. Чорні рядки... — С. 38.

²²³ ЦДАВО України. — Ф. 2192. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 205.

²²⁴ Андрусак А. Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки // Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історично-мемуарний і літературний збірник... — Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1985 (Український архів НТШ. — Т. XXXVIII). — С. 147; Під прапором Жовтня... — С. 136.

²²⁵ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАНУ. Відділ Рукописів. — Ф. 9 (Окремі надходження). — Спр. 2796. — Арк. 19; Макух І. На народній службі... — С. 250; Чайковський А. Чорні рядки... — С. 33—34.

длюють”²²⁶. Конкретний приклад корупції в середовищі органів повітової влади описав також Іван Макух²²⁷.

На фоні масових злиднів незаконні дії посадових осіб стали серйозною перешкодою у справі налагодження нормальних взаємовідносин політичного керівництва ЗУНР—ЗОУНР та ширших верств громадянства. Ступінь серйозності даної проблеми в суспільно-політичному житті ЗОУНР підтверджує і той факт, що Державний Секретаріат внутрішніх справ видав спеціальний розпорядок “про поборюванє хабарництва”²²⁸. За таким обвинуваченням уряд змушений був заарештувати ряд посадових осіб, що мало суспільний резонанс²²⁹. Разом з тим, не можна вважати поширення корупції характерним тільки для української влади в ЗОУНР. Так, наприклад, А. Корб’я-Гойзі відзначив аналогічну тенденцію в Буковині після переходу краю під владу Румунії. Автор кваліфікував це явище як наслідок глибокого культурного зламу, “який символічно переніс Буковину з Центральної Європи у «напівазіатські» Балкани”²³⁰.

Зловживання у владному середовищі негативно впливали на моральний авторитет української інтелігенції як провідників нації. В повітовому часописі з приводу цього читаємо: “Так як одна верства хорувала на хвилеву байдужість, так знова на деякі круги так званої інтелігенції нашої найшла люта епідемія засліпленого доробкевичівства і якоїсь ненаситної наживи. Показалося, що наш брат не такий то убогий на купецько-гешефтьярський змісл, який посуваєть ся нераз до безглядного лихварства”²³¹. Об’єктом критики стали й задіяні у світських інституціях церковні діячі: “Значний процент нашого духовенства, сеї колишньої нашої гордості та підпори в роботі суспільно-культурній — тепер від п’ятох літ виручає Жидів у купецтві і торгівлі, стає трафікантами і добре платними урядниками при староствах або харчівнях. Так то націоналізується наша торгівля!”²³² За спогадами Г. Хомишина, селяни подекуди виганяли священників з парохій, а як не виганяли, то переймали правління у церкві чи диктували священникам свої “права”. “Одна делегація селян, — стверджував Станиславівський єпископ, — домагалася від мене, щоб забрати священника з села, бо не ручить за його життя, значить, парохіяни готові були його убити”²³³.

²²⁶ Гольдельман С. В справі українсько-жидівських відносин. Лист пятий. Українсько-жидівські відносини у Галичині // Воля. — Відень. — 1920. — 20 листопада. — Т. 4. — Ч. 7/8. — С. 351.

²²⁷ Макух І. На народній службі... — С. 249—251.

²²⁸ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. — 1919. — 30 квіт. — Вип. 8. — С. 63.

²²⁹ Макух І. На народній службі... — С. 250—251.

²³⁰ Корб’я-Гойзі А. Чернівці, 1919 // Дух і літера. — Київ. — 1999. — № 5/6. — С. 73—81.

²³¹ Микитяк А. На злобу дня // Стрийський Вістник. — Стрий. — 1919. — 16 лют. — Ч. 19. — С. 1.

²³² Там само.

²³³ Хомишин Г. З останніх літ. Мої спомини і рефлексії // Нова Зоря. — Львів. — 1938. — 3 листоп. — Ч. 84. — С. 1—2.

Якщо на початку революції між інтелігенцією та селянами панувало порозуміння²³⁴, то згодом настало взаємне відчуження цих верств. У квітні 1919 р. часопис радикальної партії констатував: “Між широкими масами українського народу та інтелігенцією виросла за час війни і сильно поглибилася за останнього пів року глибока прірва”²³⁵.

Для української інтелігенції (правників, педагогів, урядовців) встановлення національної влади принесло конкретні здобутки — було скасовано перешкоди для їхньої професійної кар’єри, фахівці-українці увійшли до державної та місцевої адміністрацій, в галузевих інституціях українці зайняли посади, про які в австрійський період не могли й мріяти. Основна ж маса населення покращень у соціальній сфері не відчула, а навпаки, через низку суб’єктивних та об’єктивних причин її становище в порівнянні з довоєнним часом навіть погіршилося. Отже, в середовищі української спільноти Галичини в процесі державотворення виник конфлікт соціальних інтересів. Недаремно командувач Галицької Армії Михайло Омелянович-Павленко на нараді повітових командантів і комісарів (Стрий, 29 квітня 1919 р.) висловився так: “До агітації вживати свідомих селян, а не інтелігентів”²³⁶.

Компрометація національної інтелігенції (в першу чергу, добре оплачуваних правників) як носіїв та представників влади спроектувалася на втрату довіри до державних інституцій ЗОУНР. Населення негативно оцінювало соціальний склад УНРади (перевага правників з недопредставленістю бідніших верств), її легітимність, а отже, й рішення. В грудні 1918 — січні 1919 р. гімназійний вчитель з Перемишля так кваліфікував органи влади ЗУНР: “Ц[ісарсько]-к[оролівський] західний секретаріат Габсбурських наймитів”, “Цісарсько-королівська конституанта”²³⁷. В листі до депутата УНРади (ймовірно, до соціал-демократа С. Вітика), оцінюючи характер передвступного договору УНР і ЗУНР, він писав: “Така автономія [є потрібна] всяким Левицьким, Цегельським і Петрушевичам і їх родинам, щоби далше могли експлюатовати мужика, як за Австрії в «Сільським Господарі», в причинкових та апровізаційних комісіях”²³⁸. У подібному тоні говорилося на повітовому вічі в Бережанах на початку травня 1919 р.: “Наші міністри самі адвокати [...], Національна Рада не має компетенції, бо народ її не вибрав, [...] адвокати поувільнялися від війська, бо видали для себе увільняючий адвокатів закон, а на це ціле віче кричало «ганьба їм!»”²³⁹. Негативні настрої населення усвідомлювало й керівництво республіки —

²³⁴ Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР... — С. 155.

²³⁵ Зрівнуймо прірву // Народ. — 1919. — 24 квіт. — Ч. 9. — С. 2.

²³⁶ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 8 зв.; Макаруч С.А. Українська Республіка галичан... — С. 150.

²³⁷ ЛНБ НАН України. Відділ рукописів. — Ф. 57 (Іван Калинович). — Спр. 788. — Арк. 1 зв. — 2.

²³⁸ Там само. — Арк. 2—2 зв.

²³⁹ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 4; Під прапором Жовтня... — С. 131.

Є. Петрушевич на засіданні РДС визнав, що УНРада “зненавиджена” [народом. — *Авт.*]²⁴⁰.

У ситуації, що склалася, активізувався СРС. 30—31 березня 1919 р. у Станиславові відбувся Селянсько-Робітничий (Трудовий) З'їзд на вірєць Трудового Конгресу України. Попередньо передбачалося, що сільські громади мали обрати на цей з'їзд по 3 делегатів, з містечок — по 5, з великих міст — по 10. Політичні й фахові організації мали надсилати по одному делегату від кожних 200 членів. Право обирати і бути обраним на з'їзд СРС надав безземельним та малоземельним селянам, робітникам і “трудовій інтелігенції”. Не маючи на той час ефективного організаційного апарату, СРС не зміг провести вибори на всій території ЗОУНР. Тому на з'їзд прибули представники лише з місцевостей, що входили до сфери впливу СРС. Загалом у з'їзді взяло участь близько 1200 делегатів. Керівництво здійснювали лідери УСДП: Осип Безпалко, Володимир Темницький, Роман Ярославич, Андрій Шмигельський. Окрім них, на з'їзді виступили діячі УНРади: Петро Шекерик-Доників (СРП), Антін Крушельницький, Осип Назарук (УРП), а також наддніпрянець Микита Шаповал²⁴¹.

З'їзд звинуватив РДС у продовженні австрійського бюрократичного режиму²⁴², звернувся з закликом до російського радянського уряду припинити війну з Україною й оголосив намір налагодити тісні стосунки з українським радянським урядом. Акцентувавши увагу на тому, що малоземельне та безземельне селянство й робітництво не має ані влади в державі, ані впливу на неї, з'їзд виступив з ультимативною вимогою: включити 60 обраних ним делегатів (45 селян та 15 робітників) до складу УНРади²⁴³. Серед вимог селянсько-робітничого форуму було утворення в ЗОУНР соціалістичного уряду²⁴⁴. Під час засідань з'їзду більшовицькі війська наблизилися впритул до Збруча²⁴⁵. Цей факт викликав серйозну тривогу в уряді, який оточив місце зали засідань збройними відділами²⁴⁶.

Ультиматум з'їзду обговорювався на засіданні РДС. Виконання його вимог деякі міністри розглядали як спосіб “випускання пари”. Присутні С. Голубович та Є. Петрушевич після тривалої дискусії погодилися доповнити УНРаду селянськими і робітничими делегатами шляхом кооптації²⁴⁷. Остаточне рішення з цього приводу мала прийняти УНРада на пленарному засіданні. Один з варіантів компромісу, запропонований більшістю Радикального Клубу (доповідач — О. Назарук), передбачав визнати обраних

²⁴⁰ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 16.

²⁴¹ Голос з над Буга. — 1919. — 14 квіт. — Ч. 18. — С. 1.

²⁴² Назарук О. Рік на Великій Україні... — С. 151.

²⁴³ Привіти і резолюції Обласного Селянського-Робітничого Трудового З'їзду в Станиславові // Республіканець. — 1919. — 3 квіт. — Ч. 19. — С. 2.

²⁴⁴ Голос з над Буга. — 1919. — 10 квіт. — Ч. 17. — С. 2.

²⁴⁵ *Беволит А.* В десятю річницю відновлення державности Великої України // Український Прапор. — Берлін. — 1928. — 1 квіт. — Ч. 7/8. — С. 3.

²⁴⁶ Наддніпрянець. Як ми втратили Галичину (Від нашого власного кореспондента) // Воля. — 1919. — 23 серп. — Т. 2. — Ч. 4. — С. 152.

²⁴⁷ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 16—16 зв.

з'їздом делегатів, за умови дотримання пропорції: 5/6 селян і 1/6 робітників²⁴⁸. Формально таке співвідношення відповідало соціальній структурі зайнятості в Галичині. О. Назарук запевнив УНРаду, що галицькі селяни “занадто політично вироблений елемент” і тому не стануть деструктивним чинником законодавчого органу²⁴⁹. Після триденних дискусій УНРада більшістю голосів відхилила вимоги Селянсько-Робітничого З'їзду. За доповнення складу проголосували тільки представники УСДП. Тим часом обрані з'їздом 60 делегатів утворили окремий виконавчий комітет, що став у відкриті опозицію до влади²⁵⁰.

Була виконана лише одна з програмних вимог СРС — УНРада ухвалила закони про 8-годинний робочий день та про святкування 1 травня — “свята трудового люду”²⁵¹. Але, як стверджував кореспондент часопису “Воля”, конфлікт з приводу доповнення складу УНРади делегатами від селян і робітників “остаточно роз'єднав нарід і правительство, котре таким чином уже не мало жадної опори, а також втратило останню популярність в широких масах населення”²⁵².

Не дав стабілізуючого ефекту й ухвалений УНРадою земельний закон, який повітова преса опублікувала більш ніж через 10 днів²⁵³. 28 квітня 1919 р. С. Петлюра надіслав до Державного Секретаріату військових справ депешу, де акцентувалася увага на незадоволенні серед війська та населення Східної Галичини з приводу земельної політики уряду. Головний Отаман наголосив на необхідності негайного здійснення соціальних реформ, особливо у земельному питанні, а також “припинення процесів за відшкодування поміщицьких збитків, які обурюють галицьке селянство і настроюють його проти влади”²⁵⁴. Телеграма закінчувалася словами: “Прошу звернути на се увагу і вжити відповідних заходів, продиктованих державною мудрістю і передбаченням неминучих конфліктів в життю населення західної України”²⁵⁵. Характерним є той факт, що телеграма надіслана через два тижні після ухвалення земельного закону.

В історіографії Української революції суспільно-політична ситуація в Галичині нерідко протиставляється подіям у Наддніпрянщині як взірць правопорядку. Іван Лисяк-Рудницький, зокрема, писав: “Відрізняло галицьких українців те, що вони пройшли через школу конституціоналізму. Уряд Західно-Української Народної Республіки мав незаперечну відданість усього українського населення й успішно підтримував закон і порядок на

²⁴⁸ IV Сесія Укр. Національної Ради // Дрогобицький листок. — 1919. — 9 квіт. — № 32. — С. 3.

²⁴⁹ Назарук О. Рік на Великій Україні... — С. 153.

²⁵⁰ Республіканець. — 1919. — Квіт.

²⁵¹ Райківський І. Галицька соціал-демократія в українській революції 1917–1920 рр. // Галичина. — Івано-Франківськ. — 1998. — Ч. 1. — С. 47.

²⁵² Наддніпрянець. Як ми втратили Галичину... — С. 152.

²⁵³ Золочівське Слово. — 1919. — 26 квіт. — Ч. 31. — С. 1.

²⁵⁴ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 2 зв.

²⁵⁵ Там само. — Арк. 3.

всій території, що перебувала під його контролем”²⁵⁶. У подібному тоні висловився й Ілля Витанович: “З боку національно свідомого селянства... не було в час того короткого періоду визвольних змагань ЗО УНР випадків порушень чи захоплення майна великої власности, хоч і були спроби чужих агентів провокувати до таких виступів”²⁵⁷.

Дійсно, вияви селянського невдоволення владою не переросли в масові заворушення чи прояви непокори. Джерела свідчать лише про локальні випадки несанкціонованих дій — селяни самочинно вирішили поділити землі в Дрогобицькому (захоплення землі і нищення інвентаря у Ролеві)²⁵⁸ та Калуському повітах²⁵⁹. За свідченням польського інформатора, розділили поміж собою поміщицькі угіддя селяни Шкла і Порудна Яворівського повіту²⁶⁰. В околицях Краківця цього ж повіту селяни заговорили про розподіл поміщицьких земель після приходу більшовиків²⁶¹. Робітничі страйки з вимогою підвищення платні також мали локальний характер²⁶².

У Західноукраїнській республіці, на відміну від Угорщини чи Наддніпрянської України, не прийшов до влади лівий уряд. Керівники СРС не підтримали ідею М. Шаповала здійснити державний переворот (наддніпрянець пропонував встановити за допомогою залізничників владу СРС замість УНРади)²⁶³. На території галицько-української держави не було й самостійницьких територіальних утворень, подібних до “Познанської” чи “Тарнобжеської” республіки в Польщі.

Загрозу для режиму ЗОУНР становили натомість заворушення у військах. Взаємовідносини ГА та цивільного населення мали тут певну специфіку в порівнянні з Наддніпрянщиною. Невелика територія республіки, розквартированість війська в повітових центрах, а також територіальний принцип мобілізації безпосередньо пов'язували армію з запіллям. Тому суспільно-політичні процеси в республіці мали значний відгомін і в її збройних силах. Військове керівництво стало об'єктом критики паралельно із цивільною владою. Прикладом тому є свідчення про народні збори в Ко-

²⁵⁶ *Лисяк-Рудницький І.* Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // Іван Лисяк-Рудницький: Історичні есе: В 2-х т. — К., 1994. — Т. 2. — С. 170. В іншій роботі І. Лисяк Рудницький підкреслив тезу: “Галичина 1918—19 років — єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку”, ставлячи в протиположність таку цитату з спогадів про режим УНР: “Влада Центральної Ради поза столицею не була відчутна”. *Лисяк-Рудницький І.* Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Там само. — С. 56.

²⁵⁷ *Витанович І.* Аграрна політика українських урядів років революції й визвольних змагань (1917—20) // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен. — 1967. — Ч. 3—4. — С. 56.

²⁵⁸ Дрогобицький Листок. — 1919. — 1 мая. — Ч. 38—39. — С. 8.

²⁵⁹ *Тищик Б., Вітчаренко О.* Західноукраїнська Народна Республіка 1918—1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). — Коломия, 1993. — С. 72.

²⁶⁰ Під прапором Жовтня... — С. 126.

²⁶¹ Там само. — С. 125.

²⁶² ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 4 зв. — 5; Під прапором Жовтня... — С. 129.

²⁶³ ЦДАВО України. — Ф. 4453. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 65.

ломиї в травні 1919 р. за участю Івана Макуха: “На цім вічу явилось дуже багато стрільців та підстаршин, та виступило дуже остро проти старшин та панів цивільних, буцім то вони не йдуть на фронт, бавляться у великих панів та роблять грошеві інтереси. Хоча було в тім дещо і правди, то чулось, що це вже не давні наші під кожним оглядом слухняні, карні стрільці, що повіяло на них недобрим духом з Придніпрянщини. Решту робила ворожа пропаганда”²⁶⁴. Серед війська побутували чутки про те, що “секретарі-міністри й більших чільних державних урядовців розкрадали народне майно й торгували бориславською нафтою та продуктами призначеними для фронту”²⁶⁵.

Характерно, що прояви непокори мали місце серед військових частин, розташованих у тилу. 6 березня 1919 р. у Золочеві повстали зі зброєю в руках дві сотні коша старшинської школи Галицької Армії, призначені до відходу на фронт в район Львова²⁶⁶. Два збройних заворушення відбулися в Борщівському повіті — в лютому місяці й 25 березня 1919 р. Останній раз збунтувалася сотня, що мала відійти до Кам’янця-Подільського. Повстанці роззброїли жандармів, після чого 30 вершників та 200 піхотинців з 15 кулеметами (“крісами машиновими”) вирушили в напрямку Борщева. Причиною бунту була нестача провіанту. За одними свідченнями, антиурядовий виступ був придушений жандармерією за наказом повітового комісара Володимира Мриця²⁶⁷, за іншими — “120 мужви урятовало Борщів від пограбування”²⁶⁸.

Найрезонансним став збройний виступ 14 квітня 1919 р. проти української повітової влади в Дрогобичі. Зіставляючи мемуари та історичну літературу, прослідкуємо його основні події. Бунт розпочала сотня дрогобицької міліції, що була самоорганізована з дрогобицьких міщан. Міліціонери не визнавали старшинських ступенів, встановили власне командування. Поштовок до бунту було рішення новопризначеного коменданта Дрогобича майора Івана Грабовецького відіслати міліцейську сотню на фронт, а безпосереднім приводом — інцидент у першій запасній сотні дрогобицького гарнізону, коли старшина вдарив по обличчю стрільця. Коли повсталі міліціонери спробували захопити приміщення Боевої Управи, офіцер застрелив одного з них — Івана Кушніра. Бунтівникам вдалося заарештувати військове й цивільне керівництво Дрогобицького повіту, зайняти станицю міліції та залізничну станцію. Виступ не переріс у масштабнішу акцію. З прибуттям до Дрогобича з фронту “Гуцульського Куреня” Галицької Армії та бронепоезду групи “Рудки” повстання припинилося. Його

²⁶⁴ 3 днів тривоги на Покуття. Хроніка 23–28 травня 1919 р. // Літопис Червоної Калини. — 1929. — Падоліст. — Ч. 2. — С. 16.

²⁶⁵ *Ірчан М.* Більшовицький бунт в Українській Галицькій Армії // Західня Україна. — Київ; Харків, 1930 (36. 2-й). — С. 304.

²⁶⁶ *Микитюк Д.* Старшинська школа піхоти в Золочеві // Золочівщина її минуле і сучасне (Укр. архів. — Т. 25). — Нью-Йорк; Торонто; Канбера, 1997. — С. 440.

²⁶⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. Відділ рукописів. — Ф. 9 (Окремі надходження). — Спр. 2796. — Арк. 19; *Чайковський А.* Чорні рядки... — С. 43.

²⁶⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3982. — Оп. 1. — Арк. 7, 8 зв.

340 учасників були заарештовані, 82 особи постали перед польовим судом. Двох учасників виступу було засуджено до розстрілу²⁶⁹.

Оцінка Дрогобицького повстання 1919 р. в історичній літературі має контрверсійний характер. Українські вчені радянського періоду висвітлювали це повстання як апогей класової боротьби галицьких робітників проти “буржуазно-націоналістичного” уряду ЗУНР. Виступ проти місцевої української влади вони пов’язували з утворенням у грудні 1918 р. у Стебнику “Робітничої Ради” та створенням 18 лютого 1919 р. Комуністичної партії Східної Галичини²⁷⁰.

Іншу інтерпретацію масштабів та характеру повстання наведено у спогадах тогочасних функціонерів ЗОУНР. Депутат Дрогобицької Повітової Ради Віктор Пацлавський стверджував, що повстання тривало менше доби й не мало жодного політичного підґрунтя. За його словами, виступ був інспірований не більшовиками, а особами, що повернулися з російського полону, які проголосили себе “радою жовнірських депутатів”²⁷¹. На такій самій версії наполягають й діячі УНРади Володимир Бірчак²⁷² та Григорій Терлецький²⁷³. Іван Калічак зауважив, що підтримати повсталих солдат до міста прибули лише кілька вантажівок з робітниками фабрики “Галіція”, що тримали червоні прапори²⁷⁴. Крім того, він відзначив: “Більшовизм у Дрогобичі?.. Таж свідомих більшовиків тоді у нас ще не було... [...] слово «більшовик» було тоді, правда, таксамо в моді, як і слово «буржуй». Але цих слів уживано далеко не в нинішньому розумінні. «Більшовиком» у тодішньому значінні був той, що спротивився якомусь приказові, з чимось не погоджувався, або не був тої самої думки що загал”²⁷⁵. Микола Кондрат,

²⁶⁹ Бірчак В. Дрогобицький бунт // Діло. — 1929. — 23 серп. — Ч. 187. — С. 2; 24 серп. — Ч. 188. — С. 2; 25 серп. — Ч. 189. — С. 2; 27 серпня. — Ч. 190. — С. 2; 28 серп. — Ч. 191. — С. 2; Калічак І. Дрогобицький бунт. (Причинок до подій 14 квітня 1919 р.) // Там само. — 11 лип. — Ч. 152. — С. 4; 12 лип. — Ч. 153. — С. 3; 14 лип. — Ч. 154. — С. 4; 16 лип. — Ч. 155. — С. 3; Калина В. Українсько-польська війна // Українська Галицька Армія. — Вінніпег, 1958. — С. 412; Кондрат М. Ще про дрогобицький бунт. На маргінесі статті пор. І. Калічака // Діло. — 1929. — 20 лип. — Ч. 159. — С. 4.

²⁷⁰ Карпенко О. Ю. Боротьба робітничого класу Східної Галичини проти влади української буржуазії під час існування ЗУНР // З історії західноукраїнських земель. — К., 1958. — Вип. 3. — С. 87—95; Карпенко О. Ю. До питання про виникнення і організаційне оформлення Комуністичної партії Східної Галичини (1919—1923 рр.) // З історії західноукраїнських земель. — К., 1957. — Вип. 2. — С. 174; Сокурєнко В. Г. Социально-политическая закономерность и правовые основы воссоединения западноукраинских земель с Украинской ССР / В. Г. Сокурєнко, В. С. Кульчицкий, Е. М. Орач. — Львов, 1979. — С. 75—79.

²⁷¹ Цит. за: Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918—1919 рр. // Дрогобиччина — земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів. — Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973 (Український Архів НТШ. — Т. 25). — С. 82.

²⁷² Бірчак В. Дрогобицький бунт // Діло. — 1929. — 23 серп. — Ч. 187. — С. 2.

²⁷³ Терлецький Г. Ще про дрогобицьку революту у 1919 р. // Свобода. — 1962. — 3 лип. — Ч. 125. — С. 2.

²⁷⁴ Калічак І. Дрогобицький бунт... // Діло. — 1929. — 14 лип. — Ч. 154. — С. 4.

²⁷⁵ Там само. — 11 лип. — Ч. 152. — С. 4.

який як поручник-суддя ГА від імені ДС військових справ провадив слідство, також підкреслював, що дрогобицький виступ “не мав ідеологічного більшовицького підкладу... Тоді навіть наші інтелігенти не визнавалися на програмі й тактиці більшовиків, і тому немисливо імпутувати аранжерам бунту — дрогобицьким міщанам, аби вони здавали собі справу тоді з того, що таке більшовизм. Не було теж у тому бунті польської інтриги, бо як я, слідчий суддя пересвідчився, ні один з арештованих тоді поляків не брав у бунті ні посередньої, ні безпосередньої участі”²⁷⁶. Ще одним аргументом може бути опублікована в 1923 р. у Москві книга лідера СРС Володимира Гадзінського. Тут не зустрічаємо жодних відомостей про комуністичні організації Східної Галичини кінця 1918 р. — першої половини 1919 р., є лише згадки про утворення в цей період у Коломиї, Чорткові, Бучачі та Тернополі “гуртків незадоволених” (“ячеєк политического брожения”)²⁷⁷. Якщо взяти до уваги дані, що тогочасні комуністичні групи в місцевостях ЗУНР об’єднували близько 180 осіб²⁷⁸, то необхідно визнати, що на суспільно-політичну ситуацію вони реально не впливали. Важлива інша деталь — серед учасників повстання у Дрогобичі були й “свідомі націоналісти”, які встановлювали тут українську владу в листопаді 1918 р.²⁷⁹.

Документи свідчать — корені повстання 14 квітня 1919 р. мали передусім соціально-економічний характер. У Дрогобицькому басейні, де за фактичної відсутності аграрного сектору, через руйнації, що стали наслідком світової війни (3/4 ріллі в повіті було необсяно) та масштабні реквізиції військових близько 100 тис. осіб навесні 1919 р. перебували на межі виживання через загрозу голоду²⁸⁰. Про тяжке економічне становище у Дрогобичі та Бориславі, і в першу чергу щодо продовольчої проблеми, місцеві керівники повідомляли РДС ще напередодні повстання (7 квітня 1919 р.)²⁸¹. Окрім того, за словами Григорія Терлецького, тогочасні нездорові відносини в тилу були викликані завеликою кількістю старшин по різних військових установах, їх не зовсім коректною поведінкою та пригнобленими настроями громадянства після невдалого наступу під Вовчухами²⁸². Про “численні й непотрібні в запіллі команди” згадував також Іван Макух²⁸³.

Характеризуючи настрої галицько-українського населення, Михайло Омелянович-Павленко відзначив: “Члени Національної Ради цілком спра-

²⁷⁶ Кондрат М. Ще про дрогобицький бунт. На маргінесі статті пор. І. Калічака // Діло. — 1929. — 20 лип. — Ч. 159. — С. 4.

²⁷⁷ Гадзінский В. Революционное движение в Восточной Галиции (Конец 1918 и начало 1919 гг.) / Пер. с укр. — Москва; Петроград, [1923]. — С. 38.

²⁷⁸ Панчук М. “Білі плями” героїчного літопису: Із історії Комуністичної партії Західної України. — К., 1989. — С. 9.

²⁷⁹ Калічак І. Дрогобицький бунт... — 16 липня. — Ч. 155. — С. 3.

²⁸⁰ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2. — Спр. 1406. — Арк. 1–2; ЦДАВО України. — Ф. 2192. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 341, 356 — 357 зв.; Макарчук С. Українська Республіка галичан... — С. 143–145.

²⁸¹ Макарчук С. А. Українська Республіка галичан... — С. 144–145; Під прапором Жовтня... — С. 118–121.

²⁸² Терлецький Г. Ще про дрогобицьку революту... — С. 2.

²⁸³ Макух І. На народній службі... — С. 237.

ведливо стверджували в своїх промовах, що момент національний був домінуючий у широких масах. Не загостренням питань господарсько-соціального характеру, але гідністю й жертвами на армію виказували маси своє відношення до тої боротьби, яку розпочали політики. Безумовно, війна була популярною. Правда «ступень напруження» не скрізь був однаковим, Коломийщина, Бережанщина, Тернопільщина та всі фронтові повіти вели перед. Особливо вславились своїм завзяттям курені гуцулів²⁸⁴.

Як бачимо, рівень національної свідомості не був однаковим по всій території ЗУНР. Однією з причин такого становища був незадовільний рівень роботи у сфері пропаганди серед населення деяких цивільних і військових адміністрацій. Із цього приводу керівник санітарної інспекції РДС полковник-лікар Амброзій Целевич констатував: “Борщів робить вражінє дрімучої маси великого українського народу, в которого в середині тліє іскра несвідомого большевизму і грозит експлозієм, коли з поблизкой всхідной републики більший язик поломія політичної берег соціяльний підміє. Народом не займається ніхто. Як то діється в поблизькім чортківськім повіті, де що тижня комісари повітові і комісари віча на селі держуть і доводять народові, що большевизм се зломанє національної організації і перехід до жидівських розкладових рядів, котрі неминучо февдально-шляхоцьким польским правлінням кінчитись мусить. Народом займають ся лиш визискуючі его євреї і підбурюючі его поляки²⁸⁵. Порівняно кращу ситуацію на Чортківщині підтверджує факт одностайного голосування селянських делегатів повітової УНРади за необхідність наведення порядку й агітацію в армії проти дезертирства та зради²⁸⁶. Маємо також свідчення, що не збігається з вказаною вище ідеалізацією ситуації в Бережанщині. Із цього повіту делегат Начальної Команди ГА сотник Іван Ерденберген повідомляв: “Народ неосвідомлений, не має ані преси, ані брошур по селах, одна ворожа або большевицька бесіда вистарчає, щоби потягнути за собою маси... Пос[ол] Старух, мимо своєї 30-літньої широкі праці, не має вже за собою мас народу — се сумний факт²⁸⁷”.

Як зазначається в низці джерел, на що ми вже звертали увагу вище, ліворадикальні ідеї переважно пропагували колишні полонені, що перебували в російському полоні, чи учасники революційних подій у Наддніпрянщині²⁸⁸. На фоні неуспішних бойових операцій ГА та її численних матеріальних проблем (нестача боєприпасів та амуніції, незадовільне харчування) пробільшовицькі настрої знаходили сприятливий ґрунт серед рядового стрілецтва.

²⁸⁴ Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918—1919. — Прага, 1929. — С. 36.

²⁸⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3982. — Оп. 1. — Арк. 7, 8 зв.

²⁸⁶ З Пов. Труд. Нац. Ради // Чортківський Вістник. — Чортків. — 1919. — 13 квіт. — Ч. 1. — С. 3.

²⁸⁷ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 4.

²⁸⁸ Бірчак В. Дрогобицький бунт... — Ч. 187. — С. 2; Терлецький Г. Ще про дрогобицьку революту... — С. 2; ЦДІА України у м. Львів. — Ф. 685 (Вітошинський-Доброволя Йосип). — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 83.

Моральний дух і боєздатність ГА підточувало й загострення соціальних суперечностей серед особового складу. Старшинсько-офіцерський корпус, основу якого складала галицько-українська інтелігенція, подібно до колишньої австрійській армії, дистанціював себе від рядових солдатів (“мужви”)²⁸⁹. Отаман Сень Горук інформував ДС військових справ про поширення вимог “демократизації армії”, що завдавало шкоди військовій дисципліні²⁹⁰. Недовіра рядових до старшин виявлялася насамперед через невиконання наказів²⁹¹. Як наслідок — дезертирство солдат із фронту, що навесні 1919 р. набуло масового характеру²⁹². Основними причинами дезертирства, як стверджувалося на нараді повітових керівників, були весняні польові роботи, незадовільна медична обслуга, погане поводження старшин із рядовими, а також “лагідність суддів (стріляти за дезертирами не вільно!)”²⁹³.

Про іншу тенденцію в настроях західноукраїнського війська говориться в березневному 1919 р. комюніке польського командування: “Війна з поляками перестала бути боротьбою міжнаціональною, а під впливом більшовицької агітації, що торкається щораз ширших кіл, перетворилася у боротьбу класову, коли український жовнір бачить у польському жовнірі уособлення і опору панівних класів”²⁹⁴.

Навесні 1919 р., на відміну від наддніпрянців, галичани ще не були ознайомлені зі специфікою більшовицького режиму. Той факт, що Червона Армія в районі Овруча розпочала військові дії проти ворога ЗУНР — Польщі, місцеве селянство й рядові стрільці сприйняли з ентузіазмом. Тоді вчинив заколот курінь ГА, розквартирований у Кристинополі поблизу від Сокаля. Під гаслами “Хочемо злучитись з більшовиками проти поляків!”, “Ми самі безсильні на фронті, тисячі загинуло, а наші пани ведуть переговори з поляками” більш ніж три чверті куреня вирушило в напрямку Радехова для об’єднання з Червоною Армією²⁹⁵. 26 квітня 1919 р. відмовилася йти на фронт військова сотня, що була дислокована в Давидові під Львовом²⁹⁶.

На спільному засіданні РДС, Виділу УНРади та представників командування Галицької Армії під час дискусії про можливість ведення спільних операцій з військами Директорії депутат Євген Левицький заявив, що відступ на схід є безцілним, “бо проти большевиків військо не піде. Щодо війська Петлюри, то воно безсиле”²⁹⁷.

²⁸⁹ *Макарчук С. А.* Українська Республіка галичан... — С. 150—152; ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 8 зв.

²⁹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 2192. — Оп. 2. — Спр. 13. — Арк. 3—3 зв.

²⁹¹ Під прапором Жовтня... — С. 126, 127, 128.

²⁹² *Макарчук С. А.* Українська республіка Галичан... — С. 148—149; Під прапором Жовтня... — С. 115; *Шанковський Л.* Українська галицька Армія: Воєнно-історична студія. — Львів, 1999 (Українознавча бібліотека НТШ. — Ч. 13). — С. 133.

²⁹³ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 8.

²⁹⁴ ЦДІА України у м. Львів. — Ф. 685. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 83.

²⁹⁵ *Ірчан М.* Більшовицький бунт в Українській Галицькій Армії // Західна Україна. Літературно-громадський альманах. — К.; Харків, 1930. — 36. 2-й. — С. 303—309.

²⁹⁶ Під прапором Жовтня... — С. 128.

²⁹⁷ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2. — Спр. 1449. — Арк. 31 зв.

Внутрішня суспільно-політична криза збігалась у часі з військовими поразками ЗУНР. Під час наступу польських військ проблеми українського режиму загострилися. 25 травня 1919 р. більшість урядових інституцій ЗОУНР (в тому числі УНРада і РДС) та військо відступили з Станиславова. Того ж дня місто повністю опанували збройні відділи, утворені місцевим польським населенням. Відразу, для того щоб обійняти посади, з'явилися комендант міста, повітовий староста та урядники, що свідчило про добре підготовлені таємні організації. Кореспондент часопису "Воля" підкреслив, що ні 26, ні 27 травня польське військо не увійшло до Станиславова, "і лише тоді населення побачило, що причиною одходу нашого війська — не переважаючі сили противника, а розклад наших частин"²⁹⁸.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

Нормалізація взаємовідносин із населенням, яке належало до національних меншин і більшість якого проживала в містах та містечках Східної Галичини, стала одним з основних завдань цивільної влади ЗУНР усіх рівнів. Від національної політики українського керівництва залежали внутрішня стабільність і міжнародний авторитет новоутвореної республіки. У своїх перших відозвах УНРада декларувала рівноправність національних спільнот української держави, гарантувала їм відповідні представницькі права та якнайширшу національно-персональну автономію.

В ухвалі УНРади від 19 жовтня 1918 р. уперше було задекларовано визнання євреїв як нації²⁹⁹. 1 листопада 1918 р. тимчасовий законодавчий орган підтвердив рівноправність національних спільнот української держави, закликав їх організуватися в окремі публічно-правові групи та направити до УНРади своїх представників³⁰⁰.

Утворення ЗУНР на початку листопада 1918 р. мало загалом мирний характер. Українці без застосування сили захопили владу в містах і містечках, де чисельно та в адміністрації домінували поляки. Австрійські чиновники, більшість з яких були польської національності, без серйозного спротиву передали українцям владу. На відміну від Львова, де польські активісти відразу організували потужний збройний опір, в інших місцевостях краю ситуація стабілізувалася³⁰¹.

Львівське керівництво УНРади одержувало оперативну інформацію про ситуацію на місцях, зокрема про неоднозначне ставлення польського населення до української революції. Остап Нижанківський звітував, що поляки в Стрийському повіті цілком змирилися з новими відносинами та не вияв-

²⁹⁸ Миколаєнко В. Галичина під польською інвазією (Від нашого власн. кор-та). Галичина, 2. VIII // Воля. — Відень. — 1919. — 19 серп. — Т. 2. — Ч. 3. — С. 112—113.

²⁹⁹ Прокляття Української Національної Ради від 19 жовтня 1918 р. // Конституційні акти України 1917—1920. Невідомі конституції України. — К., 1992. — С. 93.

³⁰⁰ Діло. — Львів, 1918. — 2 падолиста.

³⁰¹ Детальніше про встановлення української влади у Східній Галичині див.: Павлушин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад—грудень 1918 р.) // Україна модерна. — Львів, 1999. — Ч. 2—3. — С. 136—142.